

Aspecte de drept comparat privind răspunderea penală obiectivă în dreptul penal francez

Lector.drd. Laura-Maria Stanilă

Facultatea de Drept și Științe Administrative
Universitatea de Vest Timișoara

Abstract:

The violation of the criminal legal precept rule will impose criminal liability. Criminal liability was defined as the obligation to support and enforce a penalty and the correlative right of the State to enforce such penalty as a result of committing a crime, and to compel the offender to perform such a sanction. In modern criminal law criminal liability is conditioned on one hand by committing an offense, and on the other hand, by the ability to respond of the criminal offender. Classical school of criminal law raised the criminal liability foundation to the rank of the offender's guilt principle. Without guilt there is no crime and no criminal offense. How could reconcile these statements, which are taken, at least in Romanian doctrine as irrefutable truths, with the question of strict criminal responsibility? French criminal law proposes a novel solution for both the foundation and the utility of the institution of strict criminal liability.

Key terms: *criminal liability, strict liability, guilt, recklessness, negligence, presumed guilt*

1.Aspecte generale

În Franța, normele și regulile fundamentale ale dreptului penal, precum și infracțiunile principale sunt cuprinse în ceea ce este încă, de obicei, denumit “noul” *Code pénal* (CP)¹. Acesta a fost adoptat după mulți ani de dezbateri și discuții în anul 1992, și a înlocuit Codul lui Napoleon din anul 1810, intrând în vigoare începând din data de 1 martie 1994². Noul Cod, ca și predecesorul său, debutează cu împărțirea infracțiunilor în trei categorii: *crime*, *delictes*, și *contravenții*³, în funcție de pedeapsa aplicabilă. *Crimele* sunt fapte grave, cum ar fi omorul, tortura, violul, și terorismul, atrăgând după sine pedeapsa închisorii⁴ mai mare de 10 ani – *reclusion criminelle*. Procesul penal în cazul crimelor se caracterizează prin formalism excesiv,⁵ și se desfășoară la *Cour d’assises* (Curtea Penală) în fața a trei judecători specializați, într-o ședință de judecată cu nouă jurați. *Délits* (*delictele*) includ infracțiuni de o

¹ Textul codului penal francez disponibil atât în limba franceză cât și în limba engleză on line la <http://www.legifrance.gouv.fr>.

² Jean Pradel, *Manuel de droit penal general*, 14eme ed., Paris, 2002.

³ Art. 111-1 C.penal francez.

⁴ Recluziunea criminală presupune o formă de încarcerare mai aspră.

⁵ Invariabil, după o fază preliminară administrată de judecătorul de instrucție – *juge d’instruction*.

gravitate medie; acestea sunt pedepsite în diferite moduri, însă nu atrag niciodată o pedeapsă maximă peste zece ani de închisoare. Un număr mare de infracțiuni intră în această categorie, inclusiv furtul, fraudă, infracțiunile mai puțin grave împotriva persoanei (inclusiv întreținerea de relații sexuale cu minori), precum și o gamă largă de infracțiuni împotriva ordinii publice. Acestea sunt judecate, cu mai puțin formalism de către *tribunal correctionnel*, de un complet de judecată constituit din judecători specializați. Cea de-a treia categorie, *contraventions (contravenții)*, constă în infracțiuni minore, pentru care cea mai severă pedeapsă care poate fi impusă este o amendă relativ mică. Acestea sunt judecate de către un singur judecător, sub o formă rezumativă de procedură, la *tribunal de police (judecătoria polițienească)*. Deși contravențiile din dreptul francez au ca și corespondent așa-numitele *summary offences* în Anglia, ca și categorie, sunt mult mai puțin grave. Întrucât, în Anglia *summary offences* atrag amenzi de până la 5.000 £ și, uneori, chiar și pedepse privative de libertate⁶, cea mai grea pedeapsă pentru o contravenție care ar putea fi impusă în mod normal în Franța, este o amendă de 1.500 € (aproximativ 1.000 £). În anumite cazuri, amenda maximă este de 3000 € și pot fi impuse sancțiuni suplimentare, dintre care una este muncă în folosul comunității: dar niciodată privarea de libertate. Astfel că, un număr mare de *summary offences* ar fi considerate *délits (delicte)* în Franța, și ar fi judecate de către *tribunal correctionnel*.

În principiu, normele franceze privind vinovăția sunt clare: crima necesită intenție, un *délit (delict)* necesită în mod normal, intenția, dar pot fi comise cu un grad mai mic de vinovăție în cazul în care legea specifică aceasta în mod expres. Singurele infracțiuni pentru care se aplică potențial răspunderea obiectivă sunt contravențiile. Acest lucru este în mod expres prevăzut de articolul 121-3 din codul penal francez⁷ – un articol care reflectă legea anterioară, dar face ca cerința de vinovăție să fie destul de strictă. Printr-o combinație a legii și a jurisprudenței, legislația franceză a format anterior un mic grup de *crime* neintenționate (având ca obiect juridic în principal securitatea statului), și un număr mai mare de *délits (delicte)*, pentru care *faute contraventionnelle (abaterea contravențională)* a fost suficientă. Cu alte cuvinte, aceste *crimes* și *délits (delicte)* au fost considerate, la fel ca și contravențiile, infracțiuni de răspundere obiectivă, în care singura apărare a fost *forța majoră*. Ca răspuns la criticile repetate ale doctrinei franceze, ambele categorii au încetat să existe în cadrul noului Cod din anul 1994.

⁶ The Criminal Justice Act 2003, sch.26, prevede ca pedeapsă pentru nu mai puțin de 118 *summary offences*, închisoarea de la 3 luni până la 51 de săptămâni (11 luni și 3 săptămâni).

⁷ Art. 121-3 Code penale francais, modifié par Loi n°2000-647 du 10 juillet 2000 - art. 1 JORF 11 juillet 2000

(1) Il n'y a point de crime ou de délit sans intention de le commettre.

(2) Toutefois, lorsque la loi le prévoit, il y a délit en cas de mise en danger délibérée de la personne d'autrui.

(3) Il y a également délit, lorsque la loi le prévoit, en cas de faute d'imprudence, de négligence ou de manquement à une obligation de prudence ou de sécurité prévue par la loi ou le règlement, s'il est établi que l'auteur des faits n'a pas accompli les diligences normales compte tenu, le cas échéant, de la nature de ses missions ou de ses fonctions, de ses compétences ainsi que du pouvoir et des moyens dont il disposait.

(4) Dans le cas prévu par l'alinéa qui précède, les personnes physiques qui n'ont pas causé directement le dommage, mais qui ont créé ou contribué à créer la situation qui a permis la réalisation du dommage ou qui n'ont pas pris les mesures permettant de l'éviter, sont responsables pénalement s'il est établi qu'elles ont, soit violé de façon manifestement délibérée une obligation particulière de prudence ou de sécurité prévue par la loi ou le règlement, soit commis une faute caractérisée et qui exposait autrui à un risque d'une particulière gravité qu'elles ne pouvaient ignorer.

(5) Il n'y a point de contravention en cas de force majeure.

2. Intenția

Regula că intenția trebuie să fie demonstrată pentru *crime* și în mod normal pentru *délits (delicte)* este conținută în alineatul (1) al articolului 121-3, care prevede faptul că “Nu există nicio *crimă* sau *délict (delict)* în absența intenției de a o/a-l comite”. Nici legislația și nici jurisprudența franceză, nu prevăd vreo definiție generală a intenției, și, pentru o discuție privind acest concept, este necesară o consultare a doctrinei franceze. Conform autorilor francezi, intenția este de obicei descrisă prin sinonimul *dol* (din latinescul *dolus*). Dolul exprimând forma de vinovăție a intenție poate fi de două tipuri: *dol direct*, în cazul în care acțiunea interzisă sau consecința interzisă este dorită, și *dol indirect*, în cazul în care agentul știe că acțiunea sa voluntară va provoca (cu siguranță sau aproape sigur) o consecință care nu este cu adevărat dorită⁸. Astfel că, în termeni generali, intenția în dreptul francez poartă de mult același înțeles ca și intenția în jurisprudența engleză actuală privind crima⁹. Autorii francezi descriu, de asemenea, un concept asociat denumit *dol éventuel*¹⁰ (derivat din cuvântul latinesc *dolus eventualis*), care se întâlnește în cazul în care agentul prevede doar posibilitatea rezultatului – pe care englezii ar denumi-o în mod subiectiv ca imprudență. Însă, în dreptul francez aceasta nu este tratată ca o formă de intenție – și nici nu este asociată în general, așa cum este în Anglia, cu intenția de a forma un tip compozit de *mens rea* care este în mod normal suficientă pentru a face ca inculpatul să răspundă pentru o infracțiune gravă. În Franța, *dol éventuel* este tratat ca o formă severă de *faute non intentionnelle (vină neintențională)*. Prin urmare, niciodată nu este suficient pentru a întemeia răspunderea pentru o *crimă* și doar suficient pentru un *délict* în cazul în care norma care incriminează *delictul* specifică în mod expres acest lucru.

Atunci când se discută asupra intenției, autorii francezi, la fel cum au făcut și autorii englezi cu mulți ani în urmă¹¹, au tendința de a ignora problema inculpatului, care nu avea cunoștința de circumstanțele interzise, și tratează această problemă sub un titlu separat denumit “efectul greșelii”. Potrivit acestei opinii, greșeala (n.a. eroarea) de fapt, este o apărare, cu condiția ca aceasta să fi fost rezonabilă (sau, în orice caz, cu condiția ca aceasta să nu fi fost nerezonabilă în mod excesiv¹²). Alți autori afirmă că inculpatul nu va răspunde penal pentru săvârșirea cu intenție a unei infracțiuni dacă a fost în eroare de fapt, indiferent de caracterul rezonabil sau nu al acestei erori – și confirmă faptul că noul *Code pénal (Cod Penal)* proclamă regula de bază că intenția este esențială atât la comiterea *crimelor* cât și a *délits (delictelor)*¹³. Jurisprudența privind acest subiect este ambiguă. Unele instanțe tratează eroarea de fapt ca excluzând răspunderea penală fără a aborda problema caracterului rezonabil¹⁴. Însă altele – în special cele investite să judece infracțiuni împotriva minorilor – au

⁸ Jean Pradel, *Op.cit.*, p. 502.

⁹ John R. Spencer, Antje Pedain, *Approaches to Strict and Constructive Liability in Continental Criminal Law*, în A.P. Simester, *Appraising Strict Liability*, Oxford Monographs on Criminal Law and Justice, Oxford University Press New York, 2005, reprinted 2007, p. 257.

¹⁰ Conceptul este diferit de *dolus eventualis* întâlnit în dreptul penal german.

¹¹ Courtney Stanhope Kenny, *Outlines of Criminal Law*, 1907, The Macmillan Company, New York, 1907, p. 67-68, fulltext on line la <http://www.archive.org/texts/flipbook/flippy.php?id=cu31924020159509>.

¹² Jean Pradel, *Op.cit.*, p.492.

¹³ Roger Merle, Andre Vitu, *Traite de droit criminel. Droit penal general*, Paris 1997, p. 581.

¹⁴ *Cour de Cassation, Chambre Criminelle* 19 nov. 1926, *Gazette du Palais* 1927 I, 239, citată de John R. Spencer, Antje Pedain, *Op.cit.*, p. 258.

concluzionat că o persoană nu are dreptul să se bazeze pe eroare dacă acesta a fost în culpă pentru săvârșirea acesteia. Deci, spre exemplu atunci când un deținătoare de bordel din Nîmes a fost judecată pentru “incitarea minorilor la depravare” prin admiterea clienților minori, apărarea acesteia cum că a crezut că aceștia aveau peste vârsta legală admisă a fost respinsă deoarece aceasta a fost în culpă pentru că nu a efectuat verificarea vârstei clienților înainte de a le oferi serviciile respective¹⁵.

În dreptul penal francez, spre deosebire de cel englez, infracțiunile intenționate domină. “Dintr-un punct de vedere statistic acestea sunt cele mai comune, deoarece constituie 93% din infracțiunile reglementate de cărțile II-VI din noul *Code pénal (Cod penal)*: 100% *crime*, 90% *délits (delicte)*, și 20% *contravenții*¹⁶.

În primul rând, instanțele franceze acceptă faptul că intenția poate fi dedusă din circumstanțe. Din această teorie s-a dezvoltat ideea că, atunci când inculpatul a săvârșit o faptă care pare a fi fost intenționată, sau a cărei consecință a fost evidentă, acesta se prezumă că a acționat în mod intenționat – și depinde de el să convingă instanța că nu a acționat astfel¹⁷. În al doilea rând, în cel puțin o situație particulară instanțele franceze au extins conceptul de intenție pentru a acoperi o faptă pe care avocații englezi ar califica-o probabil ca fiind săvârșită din imprudență. În cazul în care o persoană ar fi putut să verifice ceva, și în mod deliberat nu a făcut acest lucru, acesta este uneori tratat și considerat ca a fi acționat cu intenție cu privire la faptele care au fost descoperite. “În materie de fraude, jurisprudența stabilește un fel de prezumție de rea-credință împotriva specialistului sau a importatorului care, fiindu-i-se solicitat să garanteze pentru calitatea bunurilor pe care acesta le vinde sau le importă, se poate apăra foarte greu prin pretinderea că nu a avut cunoștința de defectele acestora¹⁸”. În al treilea rând, dreptul francez uneori îi ușurează munca procurorului și îl scutește de necesitatea de a dovedi intenția în ceea ce privește consecințele relevante din punct de vedere juridic, prin acceptarea a ceea ce englezii ar denumi *constructive crimes*.

3. Răspunderea penală pentru neglijență: “Faute non intentionnelle” (Culpa fără prevedere)

Regulile și normele privind elementul de culpă în *délits (delicte)* pentru care intenția nu este necesară sunt cuprinse în alineatele (2), (3) și (4) din articolul 121-3. Aceste prevederi le înlocuiesc pe cele originale, care erau mult mai simple, dar care s-au dovedit a fi mult prea severe și care au fost modificate în două etape, prima dată în anul 1996 și din nou în anul 2000¹⁹.

În forma sa inițială din anul 1994, partea din articolul 121-3 care s-a ocupat de culpa fără prevedere a constatat dintr-o singură dispoziție de calificare a cerinței generale cu privire la intenție după cum urmează: “Cu toate acestea, în cazul în care legea prevede astfel, există un *délit* în caz de imprudență sau de neglijență, sau în cazul în care o altă persoană este în mod deliberat pusă în pericol”.

¹⁵ *Cour de Cassation, Chambre Criminelle* 4 ian. 1902, *Recueil Dalloz* 1902 I, 528, citată de John R. Spencer, Antje Pedain, *Op.cit.*, p. 258.

¹⁶ Frederic Desportes, Francis le Gunehec, *Droit Penal General*, Paris 2003, p. 470.

¹⁷ Jean Pradel, *Op.cit.*, p. 511.

¹⁸ Frederic Desportes, Francis le Gunehec, *Op.cit.*, p. 472.

¹⁹ *Idem*, p. 461

Aceasta a dus la dificultăți serioase din cauza caracterului cuprinzător al conceptului francez de “imprudență sau de neglijență” (*imprudence ou negligence*). În teoria penală franceză, imprudena sau neglijența nu semnifică o nereușită demnă de condamnat de a prevedea o consecință particulară, pe care legea solicită să fie evitată, ci o nereușită în a se conforma standardelor acceptate de comportament. Astfel, după cum explică de obicei autorii francezi, “imprudența sau neglijența” este prezentă în cazul în care două dintre condiții sunt îndeplinite cumulativ: (1) prejudiciul este cauzat în mod neintenționat și (2) aceasta rezultă din încălcarea unor standarde acceptate de comportament. Această încălcare a standardelor acceptate poate consta fie din eșecul de a se comporta ca o persoană rezonabil de atentă, sau din încălcarea unor norme și reguli legale cu caracter obligatoriu pentru făptuitor (de exemplu, nerespectarea normelor unui regulament minor, a căror încălcare constituie o *contravenție*, care în mod normal se pedepsește doar cu o mică amendă).

În anii imediat următori după ce noul Cod a intrat în vigoare, s-a considerat că definiția “imprudenței” sau „neglijenței” va produce efecte mult prea severe din două considerente. Unul se referă la faptul că standardul pentru “persoana în mod rezonabil atentă” a fost unul strict obiectiv, care făcea abstracție de abilitățile personale (sau lipsa acestora) a inculpatului în cauză. Cel de-al doilea se referea la regula că încălcarea oricărei norme legale era în mod automat considerată ca “imprudență sau neglijență”. De aici a rezultat faptul că o persoană care a săvârșit o faptă penală minoră putea răspunde cu ușurință pentru un *délict* (*delict*) care se pedepsește cu închisoare din cauza ghinionului ca din acesta să fi rezultat rănire sau deces. Prin urmare, se putea spune că dreptul francez conținea un număr mare de *constructive crimes* – dar, spre deosebire de cele cunoscute în dreptul englez, acestea nu reprezentau infracțiuni săvârșite cu vinovăție - *mens rea* (*conștiință vinovată*), ci infracțiunile triviale²⁰, și, uneori, chiar de răspundere obiectivă.

Severitatea acestui lucru a fost mult sporită de faptul că dreptul penal francez are în mod tradițional percepție mai amplă asupra legăturii de cauzalitate. Deși au fost elaborate diferite teorii privind *nexul causal*, cea dominantă a fost „teoria echivalenței condițiilor”, teorie conform căreia toate cauzele și condițiile care au contribuit la producerea rezultatului, oricât de neînsemnate ar fi, au semnificație legală.²¹ Astfel, făptuitorul va răspunde penal dacă comportamentul său a contribuit, chiar și foarte puțin, la producerea rezultatului, și fără să fi fost neapărat cauza directă și imediată a acestuia. Dacă acest lucru este similar, în principiu, cu norma penală pe care dreptul englez o aplică, ceea ce difera este faptul că dreptul francez este mai puțin dispus decât dreptul englez să accepte că legătura de cauzalitate este întreruptă de faptele voluntare comise de o altă persoană. Consecința a fost că neglijența făptuitorului sau nerespectarea unei dispoziții minore ar putea foarte ușor să îl pună în situația condamnării pentru ucidere din culpă sau vătămare corporală din culpă, chiar și atunci când cauza evidentă și imediată a răului comis a fost comportamentul altei persoane. Toate acestea i-au afectat pe angajatori și de asemenea pe lucrătorii administrației publice. De exemplu, într-o speță, un copil de 7 ani care se scălda în zona municipală de înot și care era în grija unei bone, s-a înecat în timp ce aceasta povestea cu un prieten. Nu numai că tutorele neglijent a fost acuzat de ucidere din culpă (*homicide involontaire*), dar și primarul localității respective a fost acuzat

²⁰ John R. Spencer, Antje Pedain, *Op.cit.*, p. 259.

²¹ Frederic Desportes, Francis le Gunehec, *Op.cit.*, p. 446, 448.

de același lucru deoarece el era responsabil în mod legal pentru faptul că zona de scăldat nu era conformă cu legislația națională privind siguranța zonei de scăldat²².

În anii 1990 aceste soluții erau îndelung criticate. Autorii francezi au indicat faptul că în noul Cod, în timp ce delictele au fost degrevate de răspunderea obiectivă, ceea ce s-a luat cu o mână, s-a dat cu cealaltă. Și primarii - un corp cu influență politică - s-au plâns că sunt acuzați pe nedrept și fără a se ține seama de dificultățile practice cu care se confruntă în a-și îndeplini îndatoririle publice. În dezbaterile care au urmat, o opinie căreia i s-a făcut multă publicitate a fost aceea de a se limita răspunderea pentru delictele neintenționate la cazurile de pericol deliberat: dar rezultatul a fost o reformă mult mai limitată care reține principiul delictului bazat pe neglijență, în timp ce ridică standardul de conduită sub care acuzatul trebuie să se încadreze pentru a fi considerat că l-a comis. Compromisul rezultat este conținut în paragrafele 2, 3 și 4 ale articolului 121-3.

Paragraful 2 prevede că „unde legea prevede astfel, există delict în cazul în care o altă persoană este pusă în pericol în mod deliberat”. Pe această bază, codul penal conține o varietate de delict de vătămare corporală, unde elementul de vină constă în ceea ce avocații englezi ar numi nepăsare – *subjective recklessness* - plus un delict care constă în expunerea altor persoane la un risc letal sau la alte vătămări corporale serioase, indiferent dacă acestea se produc sau nu. Paragrafele 3 și 4, care sunt mai degrabă complicate, și nu reușesc să clarifice compromisurile de bază pentru răspunderea penală în cazul culpei fără prevedere:

(3) Ar mai putea exista un delict, dacă legea prevede astfel, în cazuri de neglijență sau dacă nu se îndeplinește o obligație, îndatorire sau precauție impusă de lege sau regulament, dacă se stabilește că inculpatul nu a arătat o diligență normală, în aprecierea, potrivit rolului său, a funcțiilor sale, a puterilor și capacităților sale și a mijloacelor sale disponibile în acel moment.

(4) În situațiile prevăzute de paragraful precedent, persoanele care nu au contribuit în mod direct la cauzarea prejudiciului, dar care au creat sau contribuit la crearea situației care dus la producerea prejudiciului, sau care nu au făcut nimic pentru a evita producerea prejudiciului, răspund penal dacă se dovedește că au încălcat o obligație de grijă sau precauție stabilită de lege sau regulament, în mod deliberat, sau care au avut un comportament neadecvat care a expus alte persoane la un anumit risc pe care ar fi trebuit să-l cunoască.

Prima trăsătură a compromisului este aceea că standardul de grijă este acum unul subiectiv, în sensul că instanța trebuie să aibă în vedere speța concretă. A doua caracteristică este aceea că persoana din neglijența căreia sau care nu a respectat legea va răspunde doar pentru neglijență gravă (de exemplu primarul care dă permisiunea pentru a se face ceva care ar fi putut fi interzis sau care eșuează să impună o legislație sigură). Cu alte cuvinte, teoria tradițională a nexului causal este restrânsă la cazurile în care culpa inculpatului a fost gravă, iar regula restrânsă va aplicată de acum la toate cazurile de neglijență simplă. O a treia caracteristică este aceea că încălcarea unei reguli oficiale, oricât de banale, nu mai constituie automat neglijență, decât dacă, o persoană rațională aflată în situația faptuitorului ar fi evitat-o.²³

22 *Cour d'appel*, Grenoble, 23 mai 1996, *Juris-classeur periodique* 1996 IV 2228, Dalloz, citată de John R. Spencer, Antje Pedain, *Op.cit.*, p. 260.

23 John R. Spencer, Antje Pedain, *Op.cit.*, p. 261.

Există oricum o posibilă excepție de la regula că toate delictele necesită dovada culpei. Această excepție este aplicabilă în cazul delictului de *defăimare*. În dreptul francez, răspunderea penală pentru defăimare este des întâlnită. Asemenea dreptului englez, și în dreptul francez, făptuitorul trebuie să dovedească adevărul și nu este suficient să afirme faptul că el a crezut că afirmațiile sale defăimătoare erau adevărate. Din acest motiv se spune că delictul de *defăimare* are *une presumption de mauvaise foi*. De asemenea, prin lege, proprietarul publicației în care a fost publicat textul defăimător va răspunde penal pe temeii obiectiv, dar, spre deosebire de dreptul englez, el nu are beneficiul apărării de a dovedi respectarea unei obligații de diligență - *due care*. Astfel, în acest punct, dreptul francez este mai riguros împotriva făptuitorilor decât este dreptul penal englez. În același timp, această parte a dreptului penal francez este mai puțin aspră decât echivalentul său englez, pentru că, în dreptul francez, singurele sancțiuni care pot fi impuse pentru defăimare sunt amenzile. În dreptul englez, calomnia este pedepsită cu închisoarea. Într-un context asemănător, cel care publică un ziar va răspunde penal pentru *delits de presse*, chiar și în situația în care fapta nu-i poate fi imputată personal. Acest lucru este calificat de instanțele engleze ca un caz de răspundere indirectă – *vicarious liability*.

4. Răspunderea penală obiectivă: contravențiile

Articolele 121-3 nu prevăd expres faptul că această ultimă categorie – contravențiile (*contraventions*) – angajează o răspundere penală obiectivă, fără vinovăție. Paragraful 5 prevede doar că „nu există contravenții în caz de forță majoră”. Dar, interpretând *a contrario* dispoziția citată, rezultă că, în absența forței majore, o contravenție este comisă prin simplul fapt de a face ceea ce legea interzice, sau a nu face ceea ce legea impune să se facă. Aceasta este și direcția în care instanțele franceze interpretează prevederile paragrafului 5 ale art. 121-3 Cod penal francez, cu excepția cazului în care textul legal care incriminează o contravenție nu prevede expres anumite condiții sau elemente de vinovăție. În absența acestor precizări, este inutil pentru inculpat să se apere arătând că a depus toată diligența pentru a respecta legea, cu atât mai puțin în situația în care era rezonabil pentru el să o desconsidere²⁴. Autorii francezi consideră că răspunderea obiectivă este justificată în cazul contravențiilor. Deși există cazuri de nerespectare a legii care sunt necesare pentru viața colectivă, nu există norme a căror încălcare implică direct rănirea altora, sau amenință valorile fundamentale ale societății, și prin urmare comiterea acestor încălcări lor nu implică o vină morală.²⁵ Nu numai contravențiile atrag de obicei răspunderea penală obiectivă, dar și anumite norme de procedură penală aplicate în *tribunal de police* reglementează o instituție care seamănă cu o inversare a sarcinii probei. Articolul 537(2) din Codul de Procedură Penală Francez prevede că, în scopul stabilirii contravențiilor, rapoartele oficiale ale reprezentanților autorităților competente, sunt prezumate a fi adevărate, cu excepția cazului în care se dovedește contrariul.

5. Răspunderea penală obiectivă și infracțiunile indirecte (constructive crimes)

Multe infracțiuni din legislația penală engleză care conțin elemente de răspundere obiectivă ca circumstanță au ca echivalent doar fapte fundamentate subiectiv în legislația

²⁴*Idem*, p. 262.

²⁵Frederic Desportes, Francis le Gunehec, *Op.cit.*, p. 446.

franceză. În măsura în care legislația franceză incriminează posesia ilegală de arme²⁶ și droguri²⁷ și impune sancțiuni care împing aceste infracțiuni dincolo de domeniul contravențiilor, *mens rea* este necesar să existe cu privire la natura chestiunii în cauză. La un moment dat, curțile franceze s-au confruntat cu ideea de a impune răspunderea penală obiectivă pentru delict. Au făcut acest lucru, în special pentru delictul de contrabandă de droguri, prevăzut de Codul Penal Francez, pe care l-au transformat într-un delict material ca parte a încercării naționale de luptă împotriva acestui flagel care afectează în special tinerii²⁸. Astfel s-a născut celebra speță *Salabiaku v. Franța*²⁹, una dintre puținele soluționate în acest domeniu de Curtea de la Strassbourg. O dată cu noul Cod Penal din 1994, delictele materiale au fost abrogate, iar astăzi doar posesia de droguri constituie contravenție pentru care se angajează răspunderea penală obiectivă. Inculpatul în speța Salabiaku ar fi răspuns penal acum, sub auspiciile noului cod, doar pentru că s-a dovedit că știa că în conținutul lăzii din posesia sa erau droguri interzise.

Legislația franceză conține de asemenea norme care incriminează infracțiuni sexuale care implică minori. Vârsta consimțământului la un act sexual în Franța este de 15 ani, nu de 16 ani, ca în alte legislații, iar răspunderea penală se angajează în principiu de la 18 ani sau mai mult. Infracțiunea în cauză face parte din categoria delictelor, și în absența altor dispoziții speciale, poate fi săvârșită numai cu intenție. În mod logic, inculpatul va răspunde penal doar dacă se dovedește că a cunoscut faptul că victima a fost minoră; dacă a crezut că victima a fost majoră, atunci are dreptul la o achitare. Transpus în termeni de drept englez, aceasta pare a însemna că inculpatul în asemenea cazuri este răspunde pentru neglijență și îi revine sarcina de a dovedi că el a avut grija cuvenită.

Dacă dreptul penal francez este reticent să accepte răspunderea obiectivă în cazul crimelor și delictelor, nu același lucru se întâmplă în cazul contravențiilor.

Infracțiunea de ucidere din culpă (*homicide involontaire*) este o infracțiune pentru care elementul de vinovăție constă în culpă (non-intenție, *faute non-intentionnelle*), una din formele căreia fiind comiterea unei alte infracțiuni ce include o contravenție. Aceasta înseamnă de fapt, că legislația franceză consideră o infracțiune de omor prin imprudență ca fiind mult mai severă decât echivalenta sa engleză, deoarece comiterea oricărei infracțiuni (oricât de banale) poate da naștere acesteia. Dar consecințele pentru inculpat sunt mai puțin severe decât cele care ar fi putut teoretic să rezulte potrivit dreptului penal englez, pentru că, în timp ce omorul prin imprudență poate atrage la pedeapsa cu închisoarea pe viață, pedeapsa maximă pentru omucidere involuntară în Franța este de 3 ani închisoare și o amendă de 40000 de euro sau 5 ani și 75.000 de euro, în funcție de gradul de vinovăție implicat.

Un model recurent în Codul Penal este o infracțiune primară cu o pedeapsă maximă relativ modestă, care este completată de una sau mai multe variante agravate ce pot atrage

26Art.431-3, art. 431-5 C.pen. francez care incriminează infracțiunea de *attroupement* - a face parte dintr-o bandă și, respectiv, a face parte dintr-o bandă în timp ce poartă arme de foc.

27*Code de sante publique*: Art.3421-1 – incriminează consumul ilegal de droguri, art. 3421-4 – instigarea la consum ilegal de droguri. Art. 5132-8 și art.5432-1 incriminează producerea, transportul, importul, posesia, transferarea drogurilor interzise.

28*Cour d'appel de Paris*, 10 mar.1986, *Gaz. Pal.* 1988, *Jurisprudence*, 442-4, citată de John R. Spencer, Antje Pedain, *Op.cit.*, p. 263.

291988, 13 EHRR 379, fulltext on line la www.a-level-law.com.

pedepse mai mari. În general circumstanțele agravante constau în producerea unor vătămări grave.

Să analizăm spre exemplu infracțiunea de vătămare corporală care are ca rezultat neintenționat (n.a. praeterintenționat) moartea persoanei³⁰. Când vătămarea corporală a fost extremă, inculpatul poate răspunde pentru delikte mai grave, cum ar fi tortura sau actele de barbarie - delikte pentru care pedeapsa inițială (15 ani) este ridicată la detențiunea pe viață când se produce moartea victimei. În mod similar, când victima moare în urma unui viol, pedeapsa care este de 15 ani pentru violul simplu, este ridicată la 30 de ani pentru varianta agravată. Codul Penal francez conține de asemenea o infracțiune de violență corporală intenționată pentru care pedeapsa maximă variază în funcție de gradul rănilor cauzate³¹. Pentru a se angaja răspunderea penală pentru una din cele mai grave forme ale infracțiunii, este suficient ca inculpatul să fi încercat să provoace un anumit grad de violență corporală, nefiind necesar să prevadă gravitatea prejudiciului efectiv produs³².

În dreptul german principiul răspunderii subiective guvernează și materia infracțiunilor indirecte (*constructive crimes*) precum și a individualizării pedepsei în general, stabilind că o persoană nu este de natură să suporte o sancțiune mai mare pentru consecințele dăunătoare ale faptei sale cu excepția cazului în care a fost cel puțin imprudent (*fahrlässig*) cu privire la aceste consecințe. În dreptul francez poziția asupra acestei chestiuni este mai puțin clară.

Autorii francezi afirmă că, în principiu, făptuitorul ar trebui să fie sancționat mai sever în cazul în care fapta sa a produs consecințe pe care el ar fi trebuit să le prevadă³³. Adoptând această poziție, autorii moderni îl urmează pe Donnedieu de Vabres, penalistul francez de la mijlocul secolului al XX-lea, care a formulat-o plecând de la legislația penală germană în *Traite de droit criminel et de legislation penale comparee* în 1947.³⁴ Cei mai multi autori francezi susțin că un pârât nu ar trebui să fie pedepsit pentru o greșeală, care depășește poziția sa psihică inițială: o greșeală pe care francezii o numesc *un delit praeterintentionnel*. Pe de altă parte, se acceptă faptul că făptuitorul este responsabil pentru toate consecințele care apar în cursul normal al evenimentelor, și pe care el ar fi trebuit să le prevadă ca fiind posibil a se produce³⁵.

“Persoana care lovește în mod voluntar altă persoană fără nici cea mai mică intenție de a o ucide, dorește să facă victima să sufere. Ea nu știe măsura răului pe care îl poate produce: poate sa fie o simplă senzație dureroasă, vânătăi, umflături, răni ușoare, răni grave, sau moarte? Ea știe însă, pentru că este o chestiune de cunoștință generală, că germeul acestei întregi game de consecințe incerte sau prevăzute sunt loviturile pe care ea le aplică. Întrucât știe acest lucru, și întrucât le-a prevăzut, ea ar trebui să răspundă ca și cum ar fi avut intenția precisă pentru rezultatul obținut: *dolus indeterminatus determinatur eventu*³⁶.”

30Art.222-7 C.pen.fr.

31Art.222-19 C.pen.fr. și urm.

32Frederic Desportes, Francis le Gunehec, *Op.cit.*, p. 480 și urm.

³³ Roger Merle, Andre Vitu, *Traite de droit criminel. Droit penal general*, Paris 1997, p. 599; Frederic Desportes, Francis le Gunehec, *Op.cit.*, p. 482; Jean Pradel, *Op.cit.*, p. 510 .

³⁴ Donnedieu de Vabres, *Traite de droit criminel et de legislation penale comparee*, 3eme ed., Paris, 1947, p.138, apud. John R. Spencer, Antje Pedain, *Op.cit.*, p. 265.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Roger Merle, Andre Vitu, *Op.cit.*, p. 599.

Dar autorii citați recunosc faptul că acest principiu este dificil de aplicat în cazul unor infracțiuni indirecte – *constructive crimes* - de care “noul” cod penal francez, ca de altfel și predecesorul său codul Napoleonian, sunt pline.

Codul Penal din 1810 a pedepsit fără nici o remușcare infracțiunea praeterintentionată – *delit praeterintentionnel*. Un exemplu elocvent îl constituie *incendierea*. Într-o serie de paragrafe, articolul 434 stabilea o listă de pedepse pentru această infracțiune, variind în funcție de modalitatea de săvârșire: incendiarea clădirilor locuite (pedepsită cu moartea), arderea clădirilor nelocuite (pedepsită cu detențiune pe viață), arderea fânului, a grămezilor de lemn, a vagoanelor de marfă sau a “ mărfurilor din vagoane care nu fac parte dintr-un șir care conține și vagoane cu persoane” (pedepsită cu 20 de ani de închisoare); într-o dispoziție finală se prevedea că incendiarea oricărei proprietăți care nu intră în categoriile menționate și care a avut ca urmare moartea sau vătămarea corporală gravă a unei persoane, se pedepsește cu moartea. Noul Cod Penal nu conține pedepse atât de severe. Însă, incriminează încă o serie de fapte, altele decât cele prin care se pot provoca direct vătămări corporale, unde producerea morții unei persoane prin *actus reus* poate atrage detențiunea pe viață (pedeapsă prevăzută de legea franceză pentru omor), cum ar fi deturnarea (art. 224-7 cod penal francez). Nici aici, și nici în oricare dintre celelalte cazuri în care Codul penal prevede o sancțiune mai mare dacă s-a provocat o consecință specială, nu se prevede explicit ca urmarea să fie prevăzută sau cel puțin previzibilă. Codul penal francez nu prevede în această privință o normă cu caracter general de genul celei prevăzute de 18 §StGB din codul penal German.

Jurisprudența franceză justifică condamnările în aceste situații afirmând că făptuitorul este responsabil nu numai pentru consecințele care au fost prevăzute și dorite, dar și pentru cele care s-ar fi putut produce (“*l’auteur est responsable non seulement des consequences qu’il avait prévues et voulues, mais aussi de toutes celles qui ont pu se produire*”), fără a specifica dacă consecința în cauză ar fi fost previzibilă³⁷.

6. Fundamente doctrinare

Un motiv pentru care legislația franceză se folosește atât de rar de răspunderea penală obiectivă este, probabil, ostilitatea doctrinei de specialitate.

În mod tradițional, autorii francezi afirmă că răspunderea penală obiectivă poate fi justificată din rațiuni utilitariste în contravențiilor. Aceste fapte penale au fost de obicei descrise ca fiind infracțiuni cu conținut moral redus, care nu au rolul de a pedepsi încălcarea drepturilor altora, dar care au fost concepute pentru a se asigura, prin pedepse minore, ordinea în utilizarea cotidiană serviciilor administrative³⁸. Dar pentru autorii francezi, aceste argumente nu justifică impunerea unei răspunderi penale obiective în cazul celorlalte categorii de infracțiuni. În momentul în care instanțele franceze de la sfârșitul sec. al XIX-lea au început să extindă răspunderea obiectivă și în zona delictelor, autorii francezi s-au neliniștit. O obiecțiune la crearea acestor delict materiale – *delits matériels* - a fost exprimată sub forma unui “*slippery slope*” argument: jurisprudența nu a trasat niște linii directoare, și, o dată

³⁷ *Cour de Cassation, Chambre Civile*, 15 dec. 1995, o speță în care inculpatul a fost condamnat pentru rănirea unei persoane care s-a produs astfel: inculpatul a aruncat cu o piatră în direcția altei persoane cu intenția de a o răni, a ratat, a stat un geam iar o bucată din sticlă a ricoșat în ochiul victimei. Speța este citată de John R. Spencer, Antje Pedain, *Op.cit.*, p. 266.

³⁸ Roger Merle, Andre Vitu, *Op.cit.*, p. 594

acceptat faptul că răspunderea obiectivă s-ar putea aplica pentru delikte, nu era clar unde ar fi dus această direcție de dezvoltare teoretică³⁹.

Contraargumentul principal, consta în faptul că delicturile, spre deosebire de contravenții, au un caracter stigmatizant și atrag posibilitatea suportării unor sancțiuni penale grave, ceea ce face ca impunerea răspunderii penale obiective în astfel de cazuri să fie fundamental nedreaptă. Punctul culminant al dezbaterii a fost atins în anul 1978, atunci când Curtea de Casație, aparent influențată de preocupările publice privind poluarea mediului, a decis că delicturile de poluare a râurilor antrenează o răspundere penală obiectivă a persoanei care a depus în mod efectiv toate diligențele în vederea prevenirii producerii rezultatului faptei⁴⁰. Aceasta decizie a fost puternic criticată de o serie de autori, între care Andre Vitu, Marie-Lauret Rassat, Mireille Delmas-Marty. Delmas-Marty afirma: *“Probabil că avocații francezi ar trebui să urmeze exemplul Germaniei. Instanțele germane au decis că aplicarea oricărei sancțiuni penale presupune cel puțin un element de neglijență (...) o soluție confirmată de către legiuitor (german n.a.) și introdusă în Codul Penal. Trebuie să avem grijă ca nu cumva, făcând eforturi excesive pentru a impune reprimărea, să o compromitem. Dreptul penal își poate îndeplini rolul său civic de a influența alegerea omului cu condiția ca, în cazul delicturilor, anumite stări subiective – intenția, neglijența ori imprudența – să continue să constituie rațiunea aplicării pedepsei”*⁴¹.

O altă chestiune controversată în dezbaterile academice din Franța a fost cea a erorii de drept, influențată și ea de curentele doctrinare germane. În mod tradițional, dreptul francez (ca și dreptul englez actual) a refuzat să accepte eroarea de drept ca apărare. În dreptul german exista un număr limitat de cazuri care aveau natura unor cauze exoneratoare sau reductoare de răspundere penală: exonerarea de răspundere penală în cazul în care eroarea de drept a fost inevitabilă și o reducere a pedepsei în cazul în care eroarea a fost evitabilă (§17StGB din codul penal german). Influențată de aceste prevederi doctrina franceză a suferit în cele din urmă o schimbare de mentalitate, iar efectul direct a constat în recunoașterea erorii de drept ca și cauză exoneratoare în noul Cod Penal din 1994⁴². Această evoluție a avut repercusiuni evidente în dezbaterile cu privire la răspunderea penală obiectivă. În cazul în care s-a acceptat că e nedrept a pedepsi persoanele care au acționat cu bună-credință fiind în eroare (rezonabilă) de drept, cum ar putea fi just a-i pedepsi pe cei care au acționat cu bună-credință sub influența unei erori (rezonabile) de fapt?⁴³

Doctrina franceză a fost de asemenea influențată în materia răspunderii penale obiective de decizia Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza *Salabiaku v. Franța*⁴⁴. În această speță un inculpat a fost condamnat de către Statul Francez pentru săvârșirea unei infracțiuni de contrabandă în conformitate cu Codul Penal francez. Norma de incriminare franceză institua răspunderea penală a persoanei cu excepția cazului în care aceasta dovedea

³⁹ J.-P. Marty, *Les delits matériels*, RSC 1982 41, citat de John R. Spencer, Antje Pedain, *Op.cit.*, p. 267.

⁴⁰ *Cour de Cassation, Chambre criminelle*, 28 apr. 1977, *Bull. crim.* Nr. 148, citată de John R. Spencer, Antje Pedain, *Op.cit.*, p. 267.

⁴¹ M. Delmas- Marty citată de John R. Spencer, Antje Pedain, *Op.cit.*, p. 268.

⁴² Art.122-3 C.pen.fr.: *N'est pas pénalement responsable la personne qui justifie avoir cru, par une erreur sur le droit qu'elle n'était pas en mesure d'éviter, pouvoir légitimement accomplir l'acte.*

⁴³ J.-P.Marty, *Les delits matériels*, citat de John R. Spencer, Antje Pedain, *Op.cit.*, p. 268.

⁴⁴ 1988, 13 EHRR 379, fulltext on line la www.a-level-law.com.

existența forței majore sau a unei erori invincibile. În fața Curții de la Strasbourg, d-l Salabiaku a susținut că prin condamnarea sa au fost încălcate drepturile sale recunoscute de art. 6 aliniatul 2 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, care prevede că “Orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până când se face dovada vinovăției sale în conformitate cu prevederile legale”. În respingerea reclamației sale, Curtea de la Strasbourg a hotărât că inversarea sarcinii probei este acceptabilă în contextul unor infracțiuni minore, precum cea în cauză, dar nu este acceptabilă în cazul celor care atrag pedepse severe. În Anglia, această decizie a fost interpretată că se preocupă de justetea procedurală, iar nu de cea materială. Punctul de vedere al doctrinei engleze este că art. 6 stabilește cerințele unui proces echitabil, indiferent de dispoziția (chiar și nedreaptă) care incriminează o faptă. Art. 6, cu alte cuvinte, statuează despre “processe echitabile”, nu despre “legi corecte”⁴⁵.

Cu toate acestea în Franța, decizia Salabiaku interpretată și ca limitând domeniul de aplicare al răspunderii penale obiective. Acest lucru poate părea la început surprinzător, dar după o analiză temeinică se va dovedi că nu este așa, datorită faptului că unii autori francezi includeau răspunderea penală obiectivă în cadrul unei scheme generale a răspunderii penale subiective. Această abordare a fost inițial populară în doctrina engleză de asemenea. Astfel doctrina franceză înclină să prezinte răspunderea penală subiectivă în cadrul unui sistem tripartit:

1. răspunderea penală în cazul în care elementul vinovăției constă în intenție;
2. răspunderea penală în cazul în care elementul vinovăției constă în neglijență;
3. răspunderea penală în cazul în care elementul vinovăției constă în *vinovăție prezumată*, unde “inculpatul răspunde penal doar pentru a fi comis pur și simplu fapta interzisă, putând fi exonerat doar dacă dovedește contrângerea sau irăspunderea”⁴⁶.

Această a treia categorie, desigur, se referă la ceea ce dreptul penal englez ar califica ca fiind infracțiuni de răspundere penală obiectivă. Din acest punct de vedere, nu este ilogic să considerăm că articolul 6 aliniatul 2 din Convenție s-ar aplica răspunderii penale obiective.

⁴⁵ Article 6, in other words is about „fair trials”, not „fair laws”, *Barnfather v. Islington Education Authority* 2003, EWHC 418, citată de John R. Spencer, Antje Pedain, *Op.cit.*, p. 269.

⁴⁶ *Kenny's Outlines of Criminal Law* citat de John R. Spencer, Antje Pedain, *Op.cit.*, p. 269.